

“...En nu die kale Fransen!”

Woerden in de patriottentijd en de Bataafs-Franse tijd

door Liesbeth Boon

Inleiding

“...En nu die kale Fransen!” is de titel van een reizende tentoonstelling over de provincie Utrecht in de Bataafs-Franse tijd (1795-1813), die van oktober tot en met december 1996 te zien is in het Stadsmuseum te Woerden. Deze periode - en ook de aanloop daartoe: de patriottentijd - is niet ongemerkt aan Woerden voorbijgegaan. Twee gebeurtenissen zijn hierbij van belang. De eerste is de aanhouding van prinses Wilhelmina van Pruisen, echtgenote van stadhouder Willem V, bij Goejanverwellesluis in 1787, in opdracht van de Commissie van Defensie, die in Woerden zetelde. Deze gebeurtenis maakte een einde aan de strijd van de patriotten, die meer invloed probeerden te krijgen op het bestuur. Het stadhoudelijk gezag werd hersteld tot de Franse inval in 1795.

De tweede gebeurtenis speelt zich af aan het einde van de Franse tijd, in november 1813. Deze geschiedenis is bekend geworden als “de ramp van Woerden in 1813” en betreft de moord- en plunderpartij door de Fransen, vlak voor hun definitieve vertrek.

De titel “...En nu die kale Fransen!” is gebaseerd op het bekende kinderliedje:

“Hop Marjanneke, stroop in 't kanneke, laat de poppetjes dansen.

Gister was er de prins in 't land en nu die kale Fransen.”

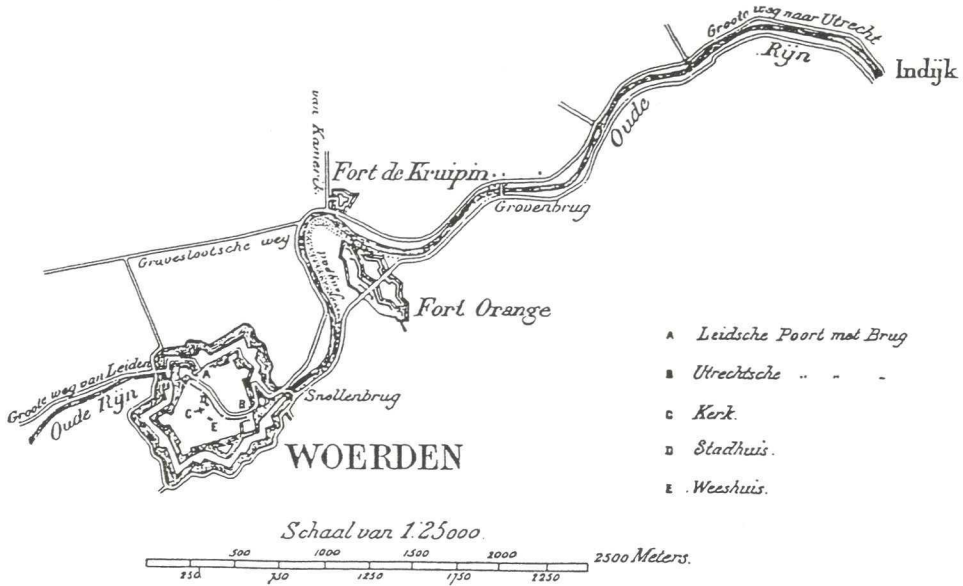
Het liedje benadrukt vooral het negatieve beeld dat wij hebben van deze periode, waarin ons land bijna twintig jaar bezet was door de Franse legers. Aanvankelijk, in 1795, werden ze juichend binnengehaald. Ze maakten immers een einde aan de macht van “de prins” - stadhouder Willem V - en beloofden “Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap”, de idealen van de Franse Revolutie. De Republiek der Verenigde Nederlanden heette vanaf dat moment de Bataafse Republiek (1795-1806).

Toen de Fransen zich echter steeds meer als bezetter gingen gedragen, sloeg de blijdschap om in ontevredenheid. Keizer Napoleon plaatste in 1806 zijn broer Lodewijk Napoleon op de troon in ons land. De Bataafse Republiek werd toen { 1 } het Koninkrijk Holland. Lodewijk wist zich populair te maken maar hij voldeed niet aan de eisen van Napoleon. In 1810 riep Napoleon zijn broer dan ook weer terug. Nederland werd toen bij Frankrijk ingelijfd. Van een democratie was geen sprake meer en er werd streng toegezien op de naleving van de Franse wetten en regels.

Woerden in de patriottentijd

De patriottentijd vormde de aanloop tot de omwenteling van 1795. Tegen het eind van de achttiende eeuw bestond er grote ontevredenheid over het bestuur van de stadhouder. De groep, die daartegen in verzet kwam, noemde zich de patriotten. Deze groep bestond voor een deel uit welgestelde burgers, die meer politieke invloed wilden. Ze streefden naar democratische hervormingen. Daarnaast waren er de aristocraten en regenten, die alleen de macht van stadhouder Willem V wilden verminderen. Willem V had te veel invloed op de benoeming van personen in belangrijke bestuursfuncties, waardoor het bestuur werd beperkt tot een kleine kring van aanzienlijken.¹ De publieke ambten waren bijna erfelijk geworden. Deze “oligarchisering” was typerend voor de gehele Republiek in de achttiende eeuw.² Daarbij kwam nog de steeds slechter wordende economische situatie door een oorlog met Engeland.

Woerden was al vroeg één van de voornaamste centra van de patriottenbeweging. Al vanaf 1780 verscheen hier de “Zuid-Hollandse Courant”, waarin werd geageerd tegen het “economisch, mi-

BEWERKT NAAR KAARTEN IN HET ARCHIEF DER GENIE TE
GRAVENHAGE EN IN HET ARCHIEF VAN WOERDEN.

litair en zedelijk verval van het ooit zo glorieuze vaderland".³ Woerden behoorde toen tot de provincie Holland. In de Staten van Holland - het gewestelijk bestuur van de provincie - hadden de patriotten een kleine meerderheid.

In juni 1787 werd in de Staten van Holland besloten om een Commissie van Defensie op te richten, die de provincie Holland en de stad Utrecht - een bondgenoot van de Staten van Holland - moest verdedigen tegen de aanvallen van het leger van Willem V. Willem V had Den Haag verlaten en verbleef in het meer Oranje-gezinde Nijmegen. De Commissie bestond uit vijf leden afkomstig uit Haarlem, Leiden, Gouda, Alkmaar en Amsterdam. De secretaris was Hendrik Costerus, stadsadvocaat en de oudste zoon van mr. Dominicus Costerus, burgemeester van Woerden. Dominicus Costerus stond zelf bekend als een fervent patriot. Zijn tegenstander, de prinsgezinde baljuw van Woerden, Willem van der Hoeve, schreef over hem in zijn dagboek: "Is circa 5 voet, 6 á 7 duim lang, dik van postuur, ros van haar, draagt een witte pruik, zijn gezicht lijkt op Judas altoos even vals, pleeg in zijn vroeger tijd te zeggen: als ik vrolijk ben ben ik 't gevaarlijkst!"⁴ De Commissie koos de stad Woerden uit als vestigingsplaats. Zij verbleef in het kasteel, de Onderaardse gewelven konden dan als gevangenis dienst doen. Het kasteel was eigendom van het gewest Holland en werd bewoond door de baljuw van Woerden, de hierboven genoemde Willem van der Hoeve. De Staten van Holland gaven hem opdracht om het kasteel te verlaten.

De Commissie hield zich onder andere bezig met het werven van troepen. Langs de grenzen van Holland waren overal patriotse legertjes geplaatst. Om het tekort aan troepen op te vangen vestigde de Commissie haar hoop op inundaties; het onder water zetten van land. Woerden was namelijk een belangrijke schakel in de Hollandse Waterlinie.

De aanhouding bij Goejanverwellesluis

In Nijmegen vonden de raadslieden van Willem V het tijd worden voor de stadhouder om terug te keren naar Den Haag en daar zijn macht te herstellen. Willem V weigerde echter. Zijn echtgenote, prinses Wilhelmina van Pruisen, besloot toen om in zijn plaats te gaan, met als doel de prinsgezinden over te halen om in opstand te komen tegen de patriotten. Van tevoren werd precies uitgezocht waar zij de goedbewaakte grens van Holland ongemerkt zou kunnen passeren. Ook zorgde men ervoor dat er vijftien verse paarden zouden klaarstaan.

Op 28 juni 1787 vertrok Wilhelmina, samen met een aantal hofdames en raadslieden, uit Nijmegen.

Enkele dagen ervoor had de Commissie van Defensie een klein leger naar de Goejanverwellesluis gestuurd, die op dat moment onbewaakt was. Toen het leger was gearriveerd ontving de commandant het bericht, dat daar door een onbekende vijftien paarden waren besteld. De commandant vertrouwde de zaak niet. Zo'n 'bestelling' kon alleen maar gedaan zijn door een vorstelijk persoon. Het gevolg was, dat Wilhelmina met haar gevolg werd aangehouden. Ze werd naar de boerderij van Adriaan Leeuwenhoek bij de Goejanverwellesluis in Hekendorp overgebracht, waar ze werd ondervraagd door de leden van de Commissie van Defensie (de boerderij bestaat nog altijd en ligt naast de sluis van Hekendorp). De Commissie weigerde Wilhelmina doorgang te verlenen. Woedend omdat haar plan mislukt was, keerde de prinses de volgende dag met haar gezelschap terug naar Nijmegen.

De gevolgen bleven niet uit. Wilhelmina lichtte haar broer, Frederik Willem II, koning van Pruisen, over deze gebeurtenis in, waarop deze een leger van twintigduizend Pruisische soldaten naar de Republiek stuurde. Op zo'n invasie was men niet voorbereid. Ook in Woerden kreeg men het behoorlijk benauwd. Door een te lage waterstand was het nog niet gelukt om het land onder water te zetten. Bovendien weigerden de boeren hun medewerking te verlenen bij het doorsteken van

De boerderij te Hekendorp, voorheen van Adriaan Leeuwenhoek, waarin prinses Wilhelmina van Pruisen na haar aanhouding werd ondervraagd door de leden van de Commissie van Defensie.

de kades om zo de inundatie te versnellen, want zij zouden hiervan zelf veel schade ondervinden. Bij de eerste geruchten van het naderend onheil was burgemeester Dominicus Costerus naar Amsterdam vertrokken. Daags erna vluchtten ook de leden van de Commissie van Defensie naar Amsterdam. Toen alle hulp uitbleef besloot men in Woerden uiteindelijk om zich maar over te geven en dezelfde dag nog wapperde de Oranjevlag al op de toren, tot grote opluchting van de bewoners.⁵ Op 27 september 1787 trokken de Pruisen Woerden binnen.

Na de inval van de Pruisen besloten de Staten van Holland om Willem V weer in zijn positie te herstellen. De Commissie van Defensie werd ontslagen. Vele patriotten vluchtten vervolgens naar Brussel of Parijs; ook de leden van de Commissie van Defensie zochten daar hun toevlucht.⁶

De Franse Revolutie

De patriotten zaten ondertussen niet stil. Zij wachtten betere tijden af. Het oligarchisch bestuur en het stadhoudelijk regime waren met de komst van de Pruisen hersteld, maar niet voor lang.

Op 1 januari 1795 viel het Franse leger onder leiding van Pichegru en versterkt met Daendels' Bataafs legioen, de Republiek binnen. Ook in Woerden werden de 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' brengende Fransen binnengehaald. Er werd een voorlopige raad of municipaliteit gevormd met als leden: Johannes Ockhuysen, Adrianus Cornelis van Well, Arnoldus van Loon, Johannes Conrad Andres, Jan Retel, Johannes Otterspeer, Olivier Groeneyk Oliv.zn., Jan Schriek en Johan Christiaan ten Noever. De leden moesten uiteraard felle patriotten zijn. Ten Noever was overigens de voormalige redacteur van de Zuid-Hollandse Courant. Hij was met het Bataafs legioen uit zijn ballingschap teruggekeerd. Uiteindelijk nam hij geen zitting in het stadsbestuur, maar werd hij verkozen voor het provinciaal bestuur.

Evenals in andere steden gaf men op speciale wijze uiting aan de nieuwe ideeën. Op zondagmorgen 25 januari 1795 werd "de gemeente wederom verontrust door een andere vertooning": enige bewoners hadden in de Lutherse kerk een mast rood-wit-blauw geverfd, hierop een rode 'Jacobijnenmuts' geplaatst en de mast versierd met palmen en linten. 's Middags werd deze vrijheidsboom voor het stadhuis geplant. Enkele mensen dansten eromheen.⁷

Ondanks de vestiging van een nieuw bestuur en de invoering van allerlei vernieuwingen zag men de toestand in Woerden na verloop van tijd somber in. Evenals elders verslechterde hier de economische situatie, onder andere door de invoering van het Continentaal Stelsel (het verbod om handel te drijven met Engeland), waar iedereen direct of indirect mee te maken had. Onder de Franse bezetting werden de touwtjes steeds strakker aangehaald. De vrijheid van drukpers werd drastisch ingeperkt. De geheime politie en de dienstplicht - er waren voortdurend nieuwe soldaten nodig voor de legers van Napoleon - maakten de stemming er niet beter op.

Woerden had als garnizoensplaats daarbij nog specifieke problemen: de stad zat voortdurend propvol met soldaten, die moesten worden ingekwartierd, waardoor de burgers vele malen hun eigen huizen beschikbaar moesten stellen. De soldaten vulden hun karige rantsoen dan ook regelmatig door plundering aan.

De Ramp van Woerden in 1813

'Woerden in Slagtmaand 1813' is de titel van het geïllustreerde verslag van mr. Jan Meulman, de toenmalige vrederechter en stadssecretaris. Met 'Slagtmaand' werd op de kalender de maand november bedoeld, de maand waarin van oudsher geslacht werd. Echter, de titel lijkt in dit verband wel een dubbele betekenis te hebben. Meulman vertelt ons namelijk over de door de Fransen vlak voor hun vertrek gehouden moord- en plunderpartij. Tot in details laat hij verschillende moordscènes, op dramatische wijze beschreven, aan ons voorbijgaan. Hij laat zich daarbij op niet mis te verstane wijze uit over de handelswijze van de door hem als 'kannibalen' en 'roofdieren'

betitelde Franse soldaten. Latere schrijvers als C.J.A. van Helvoort en P.A. van Buuren laten zich wat genuanceerder uit over deze geschiedenis. Zij wijten de gebeurtenissen vooral aan de onbegrijpelijke onnadenkendheid waarmee op een bepaald moment (te voorbarige) beslissingen werden genomen.⁸

Voor het begin van het verhaal gaan we terug naar 18 november 1813. Tot dan was alles nog betrekkelijk rustig in Woerden. Wel waren er al geruchten over een aanstaande bevrijding in de stad doorgedrongen. Napoleon leed verliezen. Hier en daar kwam men al openlijk in verzet. Blijkbaar was dat ook in Woerden het geval, want op 18 november maakte de maire (burgemeester) bekend dat samenkomsten van meer dan drie personen op straat verboden waren. Er volgde nog een tweede publicatie, waarin gemeld werd dat men na acht uur 's avonds de poort niet meer in of uit mocht. Een ieder die zich daarna nog op straat zou bevinden liep de kans door de patrouilles te worden opgepakt.⁹

Enkele boeren uit de omgeving ontmoetten op diezelfde dag in een Woerdense herberg de Franse adjudant-kapitein Papillon. Om hem te ergeren bonden ze oranje linten aan hun hoed. Papillon, hierdoor zwaar beledigd, ging naar de maire Willem van Oudheusden om zijn beklag te doen. Deze vertelde hem zich niet verantwoordelijk te voelen voor het gebeurde. Wel bood hij aan om de kapitein met zijn eigen rijtuig naar Utrecht te laten brengen, hetgeen Papillon dankbaar aanvaardde, want daar zou hij veilig zijn. Met een 'au revoir' nam hij afscheid.

Het vertrek van de kapitein gaf aanleiding tot grote vreugde in Woerden. De Franse wapenschilden werden direct verwijderd. Nog dezelfde dag las de maire voor het stadhuis een proclamatie voor (van deze proclamatie is helaas geen afschrift bewaard gebleven). Niemand kwam blijkbaar op het idee dat er tegenmaatregelen vanuit Utrecht genomen zouden kunnen worden. Utrecht was maar achttien kilometer van Woerden verwijderd en daar bevond zich nog steeds de hoofdmacht van het Franse leger.

De volgende dag, op 19 november, begon al vroeg de feestvreugde. De klok werd geluid en de vlag wapperde van de toren van de Petruskerk. Er werd een voorlopig bestuur gevormd met Willem van Oudheusden als eerste burgemeester. 's Middags werd er een optocht gehouden. Men haalde het lang verborgen oranjevaandel van de schutterij tevoorschijn en onder het zingen van oranjeliederen trok men door de stad.

De vreugde duurde helaas niet lang. De geneesheer Pruimboom, die met zijn rijtuig een patiënt buiten de stad had bezocht, zag op de terugweg een troep Franse soldaten de stad naderen. Hij haastte zich naar het stadhuis om het stadsbestuur te waarschuwen. Burgemeester Van Oudheusden, enkele raadsleden en secretaris Meulman begaven zich naar de poort om de Fransen door middel van een beleefde ontvangst gunstig te stemmen. Tweehonderdvijftig soldaten trokken, vergezeld door Papillon, de stad binnen. De burgers ontdeden zich in allerijl van hun oranjeversierselen en trokken zich terug in hun huizen. De ordebewaarders, die bij het stadhuis de wacht hielden, lieten stadhuis en wapens in de steek en namen de benen. De schoolmeester Elias de Jong, die dit zag, begreep dat dit wel een slechte indruk moest maken. Hij raapte een in haast weggeworpen geweer op en ging bij het stadhuis op wacht staan.

Ondertussen werden de leden van het stadsbestuur aan de tand gevoeld over de gebeurtenissen. Gelukkig liep het met een sisser af. Alle keizerlijke emblemen en wapenborden moesten onmiddellijk worden teruggehangen. De schutterij werd ontwapend, het dragen van oranje verboden en de trektouwen uit de klokketoren genomen. De maire werd in Utrecht ontboden, waar hij zich bij de Franse generaal Molitor moest verantwoorden. In een publicatie van 21 november deelde hij het volgende mee: "...Alvorens te worden ontslagen en in uwen boezem te mogen terugkeren, hebben wij ons verantwoordelijk moeten stellen voor de publieke rust en heb ik zelve mijn leven en mijne eer moeten ten waarborg stellen, dat dezelve niet meer zou verbroken worden". De in-

gezetenen werden gemaand de orde en rust te bewaren en de wetten te eerbiedigen om zich vooral niet het ongeluk op de hals te halen.¹⁰

Terwijl men in Woerden de schrik behoorlijk te pakken had en voorlopig niets meer tegen het Franse bestuur durfde te ondernemen, deed men elders verwoede pogingen om het bevrijdingswerk voort te zetten. Twee Hollandse legers vertrokken op 23 november naar Woerden met de bedoeling deze stad van de Fransen te bevrijden: één uit Leiden onder bevel van generaal C.F. de Jonge en één uit Den Haag, geleid door kolonel Van Oldenbarneveld, genaamd Witte Tullingh. Er was sprake van een gespannen verhouding tussen beide bevelhebbers. Witte Tullingh had het van het begin af aan een onverantwoorde onderneming gevonden, zowel voor zijn te kleine leger als voor de ingezetenen van Woerden. Het plan was om een nachtelijke overval te plegen. Generaal De Jonge was echter een andere mening toegedaan: een vijandelijke stad behoorde men op te eisen! Deze boodschap werd uiteindelijk naar Papillon overgebracht.

Bij de stad aangekomen wachtte men het antwoord af. Een paar uur later bleek, dat de Fransen de stad inmiddels al verlaten hadden. De Oranjetroepen trokken de stad binnen. Vele inwoners waren naar de Leidsepoort gekomen om de vrijheid brengende legers met muziek te verwelkomen. Woerden vierde voor de tweede keer feest.

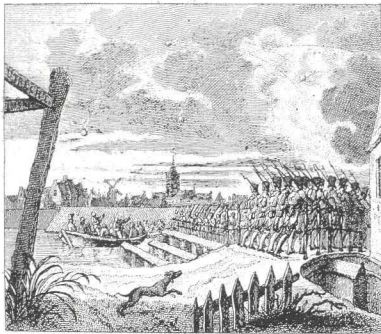
Blijkbaar in het volste vertrouwen dat de Fransen hun hielen voorgoed gelicht hadden, nam men slechts enkele maatregelen ter beveiliging. Bij de Leidsepoort en de Utrechtsepoort werden wachten geplaatst, evenals op Fort Oranje, dat op korte afstand van de stad lag. Van echte waakzaamheid was geen sprake. Fort de Kruijin werd niet bezet, ook bij de Groepenbrug werd geen wacht geplaatst. Het grootste deel van de manschappen was over de stad verspreid en in rust. Het laatste was tegen de zin van generaal De Jonge, die echter toe moest geven aan de Haagse schutters, die een behoorlijk nachtkwartier verlangden.

In Utrecht wist men inmiddels dat Woerden in handen van de Hollanders was. Het behoud van Woerden was voor de Fransen van groot belang. Wanneer de Russische en Pruisische troepen langs de Rijn en de Lek Vreeswijk zouden bereiken (op 22 november was Nijkerk al door de kozakken bezet) zou de Franse legermacht zich alleen nog via Woerden, Oudewater en Schoonhoven kunnen terugtrekken naar Gorinchem, wat één van hun laatste bolwerken was. Nog diezelfde nacht van 23 op 24 november trok er een leger vanuit Utrecht naar Woerden, voornamelijk bestaand uit soldaten van lager allooi.

Op Fort Oranje tuurden de wachthoudende soldaten op dat tijdstip hongerig, vermoeid en verkleumd de nacht in. Het was ondertussen zeer mistig geworden. Plotseling werd er van dichtbij geschoten; een voorhoede van het Franse leger had in de mist het fort onopgemerkt kunnen bereiken. In paniek vluchtten de Hollandse soldaten naar de stad. Nu pas merkte men hoe slecht de stad op een tegenaanval voorbereid was. Bij de eerste schoten wilde men de Utrechtsepoort sluiten, maar men stelde met ontzetting vast, dat dit niet mogelijk was. Door geldgebrek verkeerden de wallen, bruggen en poorten al lange tijd in een slechte staat van onderhoud. Op het moment dat men het verdedigingsmechanisme nodig had functioneerde het dus niet. De Fransen drongen de stad al binnen. Er was geen tamboer aanwezig om de ingekwartierde soldaten te waarschuwen. Men moest de schutters nog gaan wekken, waarmee veel tijd verloren ging. Er ontstond een chaotische toestand. Zo goed en zo kwaad als het ging had een deel van de schutters de wal bezet. Ze kwamen er echter al snel achter, dat zij beschikten over waardeloos materiaal. De meeste geweren waren onbruikbaar, de onderdelen zaten met stopverf vast en er waren patronen uitgedeeld, die niet op alle geweren pasten. Het kostte een geoeffend schutter veel tijd om ze met zijn tanden op maat te bijten. Er waren echter maar weinig geoeffende schutters; sommigen waren zelfs niet

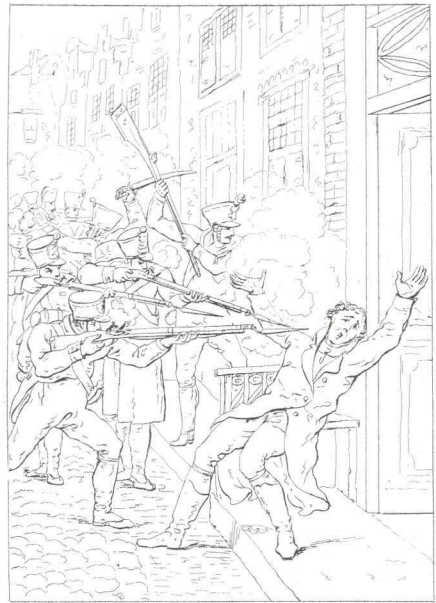
M^r. JAN MEULMAN,
VREDEREGTER TE WOERDEN.

MET AFBEELDINGEN.

IN 'S GRAVENHAGE, BIJ
JOHANNES ALLART.

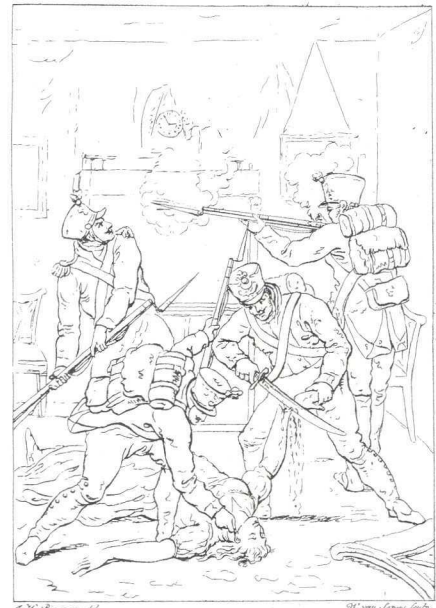
M. DCCCXIV.

De moord aan den Heer Hermans van Loon gepleegd.

De moord aan den Heer Mr Willem Schuil van der Does gepleegd.

De moord aan Sara Levi, huisvrouw van Jakob Pinas, gepleegd.

Titelpagina en illustraties uit het boek 'Woerden in Slagtmaand MDCCCXIII' door mr. Jan Meulman uit 1814.

in staat om hun geweer te laden.

Uiteindelijk moesten de Hollandse troepen zich terugtrekken. Via de Leidsepoort vluchtten zij de stad uit. De Franse bevelhebbers hadden de soldaten nu niet meer in de hand. Ze gingen over tot daden van ruw geweld tegen de bewoners van de stad. Vele ingezetenen werden mishandeld en gedood, hun huizen vernield en geplunderd. Meulman, die ooggetuige was, beschrijft op zijn eigen wijze de situatie:

“...Dat voorts dood en vernieling als het ware door alle woningen waarde en het bloed der deugdzaamste Echtgenooten en vaders - der braafste moeders - van afgeleefde Grijsaards, van teedere kinderen, van welke kunne ook, de wanden hunner vreedzame woningen had moeten verven, en uit de huizen langs de straten stroomen”.¹¹

Twee dagen bleef het plunderen en moorden nog voortduren. Gaandeweg kregen de Franse bevelhebbers de situatie weer in de hand. Op 25 november vertrok het grootste deel van het Franse leger naar Utrecht. Toen generaal Molitor in de nacht van 27 op 28 november de stad Utrecht ont-rimde en zich met zijn troepen over de Lek terugtrok, verdwenen ook de laatste compagnieën uit Woerden.

Zesentwintig inwoners van Woerden waren gedood en vijfenveertig gewond. Naar schatting was er voor zo'n f. 280.000,- geroofd en vernield. Al snel werd er een commissie in het leven geroepen om de getroffen en te helpen: de Commissie ter Verlichting van de Geleden Schade. Bevrijde steden en gemeenten werden aangeschreven met het verzoek om ondersteuning.

Tegenwoordig herinneren nog enkele straatnamen in Woerden aan deze periode uit de geschiedenis:

- de Meulmansweg, genoemd naar mr. Jan Meulman;

- de Van Loonstraat, genoemd naar Hermanus van Loon, griffier van het vredegerecht. Hij was één van de eerste slachtoffers; hij werd, 37 jaar oud, op de stoep van zijn ouderlijke woning vermoord;

- de Costerusstraat, genoemd naar Gijsbertus Costerus, zoon van mr. Dominicus Costerus. Gijsbertus Costerus was dijkgraaf van het Groot-Waterschap van Woerden. Ook hij werd op 52-jarige leeftijd vermoord. In een kinderboek over de Ramp van Woerden, 'Het testament van de Dijkgraaf'¹², is hij de hoofdpersoon;

- de Van Oudheusdenstraat, genoemd naar de maire en burgemeester Willem van Oudheusden.

De tentoonstelling

Bovenstaande gebeurtenissen vormden in de geschiedenis dankbare thema's voor vele spotprenten en serieuze prenten. De Ramp van Woerden in 1813 leverde zelfs stof voor kinderboeken.

De gebeurtenissen van 1787 en 1813 krijgen dan ook aandacht op de tentoonstelling "...En nu die kale Fransen". De tentoonstelling laat aan de hand van schilderijen, prenten, tekeningen, documenten en voorwerpen zien hoe deze woelige periode in de provincie Utrecht- en meer specifiek in Woerden - is verlopen.

Maar de tentoonstelling wil ook nog iets anders laten zien. Met de komst van de Fransen zijn er in Nederland verschillende veranderingen doorgevoerd, die wij nu zo gewoon vinden, zoals democratie, vrijheid van drukpers, de invoering van een eenheidsstaat en de monarchie, de burgerlijke stand, de dienstplicht, de afschaffing van de gilden, het metrieke stelsel, het moderne muntstelsel en wijzigingen op het gebied van rechtspleging en straffen. Ze vormen de thema's van het tweede gedeelte van de tentoonstelling. Sommige zijn nu zelfs weer actueel zoals (het afschaffen van) de dienstplicht en het invoeren van een nieuw (Europees) muntstelsel.

De tentoonstelling is te zien van oktober tot en met december in het Stadsmuseum aan het Kerk-

plein in Woerden, van maandag t/m zondag van 14.00 tot 17.00 uur.

Noten:

1. Meddens-van Borselen, A., 'De geschiedenis van een patriottische commissie te Woerden in 1787' in: *Heemijdinghen*, jg. 23, nr. 2 (juni 1987), p. 33-45.
2. Laarse, Rob van der
Bevoogding en bevinding: heren en kerkvolk in een Hollandse provinciestad, Woerden 1780-1930 (Den Haag/Amsterdam, 1989), p. 41.
3. A.v., p. 57.
4. Helvoort, C.J.A. van *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de stad Woerden* (Hilversum, 1952), p. 181.
5. A.v., p. 144.
6. Zie noot 1.
7. Helvoort, C.J.A. van
Uit Woerdens verleden: de Fransche Revolutie (Woerden, z.j.).
8. Van Helvoort: zie noot 4 en 7; Buuren, P.A. van 'Woerden' in: *Historisch Gedenboek 1813*, dl. III (s.l., 1913), p. 387-410.
9. Stadsarchief Woerden, Archief Gemeentebestuur 1811-1936, inv.nr. 162, publicaties van de maire, publicatie d.d. 18 november 1813.
10. A.v., d.d. 21 november 1813.
11. Meulman, J.
Woerden in Slagtmaand 1813, (Den Haag, 1815), p. 184.
12. Zeeuw, P. de *Het testament van de dijkgraaf* (Den Haag, s.a.).

Historische winkelpuien, niet altijd geslecht

door J.T. van Es

Inleiding

1996 is het 'Jaar van het Industrieel Erfgoed'. Alleen al het feit, dat een jaar een dergelijke aanduiding kan krijgen, wijst erop, dat er de afgelopen tijd ook in Nederland veel veranderd is ten aanzien van oude bedrijfsgebouwen. Nog niet zo heel lang geleden was het behoud van monumenten van nijverheid en techniek een specialisme van een aantal enthousiastelingen, dat op de vingers van een of twee handen te tellen was.

Het beschermen van industrieel erfgoed is vooral in het Verenigd Koninkrijk begonnen. Daar begon immers ook in de loop van de achttiende eeuw de industriële revolutie en uit die periode zijn de eerste echte fabrieksgebouwen bekend. Een stad als Sheffield, bekend door zijn grote staalindustrie, heeft zelfs een aantal industriemusea en is daarin niet uniek.

In Nederland is de 'industriële archeologie', zoals het beschrijven van de eerste fabriekscomplexen ook wel wordt genoemd, veel later op gang gekomen en nog altijd wordt soms wat meewarig gekeken naar de mensen, die een in onbruik geraakt bedrijfsgebouw willen bewaren en er een nieuwe bestemming voor willen zoeken. Aan de andere kant zijn er mooie voorbeelden, ook in eigen land, van het met succes hergebruiken van een oude fabriek of een leegstaand bedrijfscomplex. Voorbeelden zijn onder meer de majestueuze graanpellerij 'De Adelaar' aan de Zaan, de Westergasfabriek in Amsterdam, het voormalige drinkwaterleidingbedrijf van Rotterdam op Hooghiemstra in Utrecht.

De belangstelling voor industrieel erfgoed in Midden-Holland is halverwege de jaren '70 op gang gekomen, nadat Peter Nijhof en Bernt Feis hun baanbrekende inventarisatie publiceerden.